

EEN JOODSE BRUILOFT

Wie zoiets doet, besmeurt zichzelf met onrecht (Maleachi 2,10)

Grootgrondbezitters trouwen

Huwelijk 1. Het is begin 5^{de} eeuw voor Christus. Joden die jarenlang in Babel in ballingschap hadden verkeerd, keren terug naar het beloofde land. Onder hen grootgrondbezitters. Laten we voor het gemak inzoomen op één van hen en hem Moshe noemen. Moshe keert terug naar het land waar hij geboren en getogen is. En hij is niet alleen. Vrouw en kinderen komen mee. Ze denken terug te gaan naar hun landerijen. Maar ze komen er met een schok achter dat die overgegaan zijn in vreemde, heidense handen. Ze blijken berooid.

Moshe is niet de enige grootgrondbezitter met dat lot. Er zijn er meerdere. Ze vragen zich af: hoe moeten ze nu overleven? De heidenen verjagen gaat niet. Die hebben inmiddels een vaste positie verworven. Maar gaandeweg komt men op slim idee. Grootgrondbezitters gaan verstandshuwelijken aan met vrouwen uit de heidenen. Zo krijgen ze de stukken land gaandeweg weer in bezit. Zo ook Moshe. En net als veel anderen verstoot hij voor zijn tweede huwelijk zijn eerste vrouw.

'Mijn bode'

Het is tegen die verstoting dat de profeet Maleachi zich fel keert. Maleachi – 'mijn bode' betekent dat. En een bode is hij. Bode namens God. Hij keert zich tegen het aan de dijk zetten van wettige echtgenoten. Het is geen moralistische boodschap, zo van: foei, scheiden is ten allen tijde verboden. Nee, Bijbelse vragen van goed en kwaad draaien altijd om macht en onmacht. Maleachi keert zich tegen het onrecht dat de vrouwen wordt aangedaan. Mensen als Moshe moeten zich bekeren van hun trouweloze en onrechtvaardige weg.

Het Oude Testament is niet alleen een godsdienstig boek. Het is tegelijk een godsdienst-kritisch boek. Het richt zijn pijlen op alle vormen van godsdienst die misbruik van macht goedpraten of toedekken. Het uit kritiek op religie die mensen onvrij of tot slaaf maakt van afgoden. En denk bij die afgoden dan niet

aan Allah of Boeddha of iets dergelijks. Je kan van iedere god, óók de God van Israël, een afgod maken, namelijk door hem voor je bedenkelijke karretje te spannen. Moshe zag zichzelf misschien wel als goede jood en praatte zijn nieuwe huwelijk goed met vrome praat. Misschien heeft hij in zijn herwonnen rijkdom nog wel gedoneerd aan de herbouw van de tempel die in zijn dagen plaatsvond. Maar Maleachi doorziet het. En hij staat in een ruime traditie. Het Oude Testament is een godsdienst-kritisch boek. Het ontmaskert ongezouten alle vormen van vroom bedrog dat onrecht gladstrijkt.

De joodse Bijbel

Vandaag is het Israëlzondag. Een omstreden zondag. Liberale dominees uit onze kerk kwamen afgelopen tijd in het nieuws met een opmerkelijke opvatting. Ze keren zich tegen Israëlzondag en de speciale aandacht voor het jodendom. Het jodendom zou niet meer of minder belangrijk zijn dan welke godsdienst dan ook. Het lijkt mij een vergissing. Driekwart van onze Bijbel wordt gevormd door joodse geschriften. Het Oude Testament is niet onze Bijbel. Het is de joodse. We hebben hem overgenomen. Eeuwenlang is dat toegedekt of vergeten. Of het Oude Testament werd gezien als een onbeholpen voorspel voor het Nieuwe. Israël zou afgedaan hebben. De kerk was het nieuwe Israël, zo werd beweerd.

Het belang van het Oude Testament

De Tweede Wereldoorlog veroorzaakte een kentering in die opvatting. Met name hervormde theologen zagen het belang van Israël en het Oude Testament. Arnold van Ruler – een orthodox, maar speels man – zei: ‘De eigenlijke Bijbel is het Oude Testament. Het Nieuwe is niet meer dan een verklarend woordenboekje bij het Oude.’ En in taal van de bezettingstijd: ‘Wij ontmoeten meer van God, wanneer wij op straat een jood tegenkomen, dan wanneer wij inkeren in onze germaanse rasziel.’ En Heiko Miskotte, een ander gezaghebbend theoloog, wees op het tegoed van het Oude Testament. Het biedt ruimte aan zaken die het Nieuwe niet heeft, bijvoorbeeld: ruimte voor erotiek, voor de twijfel aan God, voor de politiek. En voor profeten als Maleachi, voeg ik daar zelf aan toe: religie-kritische boodschappers.

Het lijkt mij dan ook een grote vergissing om het jodendom op één lijn te stellen met hindoeïsme, islam of boeddhisme. Christenen zijn aan het jodendom

oneindig veel meer verplicht dan aan andere religies. En dan: Jezus zelf was een jood.

Geen kritiekloze bewondering

Dat is geen vrijbrief voor kritiekloze bewondering. Sommige christenen hebben die bewondering. Hun verbondenheid met het joodse volk gaat zover dat zij het grenzeloos idealiseren. Ze kunnen bijvoorbeeld geen enkele vorm van kritiek tegen de stáát Israël verdragen. Die kritiek wordt te vuur en te zwaard bestreden. En vooral met argumenten waarmee ook onrecht tegen Palestijnen wordt verdoezeld en goedgepraat.

Maar laten zij daarmee niet juist kritische geluiden vanuit Israël zelf in de steek? En: vergeten zij niet hun eigen joodse Bijbel? Van profeten als Maleachi leren we dat niet elke Moshe een heilige is. Het Oude Testament is een religie-kritisch boek: een boek dat ook en met name kritisch is tegen de religieuze ideologieën die onrecht recht praten. Christenen die geen oog hebben voor het lot van veel Palestijnen, doen hun eigen traditie dus geen goed. Geloven betekent ook: gehoor geven aan de religie-kritische stem van het Aloude Testament.

[Zingen: Lied 320:1]

Barend en Mimi

Huwelijk 2. Van de 5^{de} eeuw voor Christus neem ik u mee naar 1939. Naar Leeuwarden. Daar trouwt ook een jood. Dit keer niet een Moshe, maar ene Barend. Het is Barend Boers. Hij trouwt dat jaar met Mimi Dwinger. Ze trouwen in de synagoge van Leeuwarden. Over Europa hangt al de schaduw van het opkomend fascisme. Maar het is een vrolijke dag. Je kunt het zien op het filmpje dat die dag gemaakt is. Ik laat u stukjes uit dat filmpje zien.

[fragmenten uit: https://www.youtube.com/watch?v=57z_bZ45Dv8]

De koffer

Barend en Mimi hebben het filmpje zelf waarschijnlijk nooit bekeken. De tijden waren er niet naar. Niet lang daarna werd Nederland bezet. Het filmpje ging in een koffer. Die koffer namen zij mee toen zij op een dag besloten te vluchten.

Via een moeizame en gevaarlijke tocht door België, Frankrijk en Spanje ging het naar Jamaica, de Verenigde Staten en Engeland.

Ze overleefden de oorlog, keerden uit hún ballingschap terug en bleven elkaar altijd trouw. Maar daar was er nog altijd die koffer. Nooit ging hij open. Ook niet toen Barend en Mimi kinderen kregen en die kinderen weleens vroegen: ‘Wat zit er toch in die koffer?’ Totdat hun beide ouders gestorven waren. De drie kinderen - zelf inmiddels zestigers – openden de koffer. Ze vonden brieven, documenten en het filmpje. Op het filmpje hun jonge ouders, de dienst in de synagoge van Leeuwarden, en de bruiloftsgasten, die na afloop vrolijk het glaasje jenever of advocaat heffen om te proosten op het geluk van Barend en Mimi. Bruiloftsgasten, die de drie kinderen meestal alleen van naam kenden, omdat ze waren omgekomen in de kampen.

Leeuwarden

Een journalist die van het filmpje hoorde, besloot een boek te schrijven over de lotgevallen van de bruiloftsgasten. Eén voor één ging hij hun sporen na en bracht hun lot in kaart. Sommigen bleken de oorlog overleefd te hebben. Zoals Tilly, de moeder van Mimi. Ze zat aan het eind van de oorlog nota bene hier in Papendrecht ondergedoken, in een villa aan de Kerkbuurt. Maar de meesten van de bruiloftsgasten zouden de oorlog niet overleven. En hun kleine kinderen ook niet.

Het zijn hartverscheurende en aangrijpende verhalen die de journalist naar boven bracht. Maar schokkend is ook het volgende. De nazi's maakten stap voor stap Leeuwarden *judenrein*. De gemeente moest meewerken. Eventuele kosten die zij maakte voor de deportatie van joden mocht de gemeente verhalen op het departement van Binnenlandse Zaken. Maar in oktober 1943 laat Leeuwarden in een brief trots weten *‘dat het een eer is u te melden dat door deze gemeente geen kosten zijn gemaakt voor het op transport stellen van de Joden’*. Dat was ook Nederland.

Onverschilligheid

Elie Wiesel, de bekende joodse schrijver die Auschwitz overleefde, zei eens: ‘Het tegenovergestelde van liefde is niet haat, het tegenovergestelde van liefde is onverschilligheid.’

Onverschilligheid is zoveel gevaarlijker, juist omdat zij sluipenderwijs haar werk doet. Waren de bestuurders van Leeuwarden zulke slechte mensen? Vast niet. Het verontrustende is dat zij waarschijnlijk niet in de gaten hadden hoezeer zij gewend waren geraakt aan weggijken. Maar waar er weggekeken wordt, daar kan in ons de heiden met zijn afgoden de kop opsteken. Daar kruipt racisme vanonder de tegels van de samenleving omhoog. Is dat proces niet sluipenderwijs Europa aan het heroveren?

Joods-christelijk

Veel Europese joden voelen zich opnieuw onveilig. En joden zijn in onze samenleving naar de marge gedreven. Wanneer hoor je over antisemitisme? De laatste jaren hoor je weliswaar in ons land steeds vaker mensen een beroep doen op 'de joods-christelijke traditie'. Maar er zit een addertje onder dat gras. Het is namelijk de vraag of joden zelf wel in één adem genoemd willen worden met de christelijke traditie. Die heeft namelijk, zacht gezegd, niet uitgeblonken in respect voor het jodendom. Maar behalve dat: de term 'joods-christelijke traditie' wordt nog wel eens ingezet door populistische politici die a) zelf bepaald niet uitblinken in kennis van het 'joods-christelijk' gedachtengoed, maar haar b) louter inzetten voor hun strijd tegen de islam. Zo wordt het joods gedachtengoed misbruikt voor ideologie van vreemdelingenhaat. Want juist in de traditie van het Oude Testament wordt het besef van vreemdelingschap en wat het betekent, levend gehouden.

Voor christenen uit de heidenen, zoals de meesten van ons zijn, moet het Aloude joodse Testament dan ook een blijvend geweten zijn. Het is Gods gewaad. En zoals Arnold van Ruler schreef: 'God is in het gewaad van de Oudtestamentische Schrift het meest zichzelf.' De kerk moet het altijd weer op de agenda zetten – als een spiegel voor zichzelf en de wereld.